

JAROSŁAW BĄBKA

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID – 0000-0002-8675-553X

MŁODZIEŻ WOBEC ZJAWISKA RYWALIZACJI WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

Wprowadzenie: W artykule zdefiniowano pojęcie rywalizacji, a także ukazano mechanizm przenikania zjawiska rywalizacji do szkoły jako środowiska funkcjonowania młodzieży poprzez odwołanie się do ekologicznej koncepcji rozwoju człowieka według Urie Bronfenbrennera, założeń neoliberalizmu, a także ponowoczesności jako etapu rozwoju społeczeństwa. Problem różnic pomiędzy kobietami a mężczyznami w podejściu do rywalizacji przeanalizowano w kontekście podejścia ewolucyjnego oraz społeczno-kulturowego. **Cel badań:** W opracowaniu poszukiwano odpowiedzi na pytanie, jakie są opinie młodzieży, przedstawicieli pokolenia Z na temat rywalizacji we współczesnym świecie, a także czy w poglądach pomiędzy kobietami a mężczyznami istnieją różnice. **Metoda badań:** Zaprezentowane wyniki badań uzyskano za pomocą metody sondażu diagnostycznego oraz techniki ankiety wśród młodzieży uczącej się w technikum w średnim mieście. W celu obliczenia związku pomiędzy zmiennymi wykorzystano test χ^2 oraz zastosowano program statystyczny SPSS – PS Imago w wersji 5.0. **Wyniki:** Z badań wynika, że młodzież doświadcza rywalizacji oraz jej negatywnych skutków. Rywalizacja wśród badanych pełni głównie rolę narzędzia wywierania wpływu w grupie. Młodzież akceptuje rywalizację, która stanowi źródło zadowolenia i motywacji do działania, ale nie wyklucza konieczności współpracy. Pomiedzy kobietami a mężczyznami w opiniach na temat rywalizacji odnotowano różnice istotne statystycznie. Mężczyźni byli bardziej zorientowani rywalizacyjnie niż kobiety. Mężczyźni w sytuacji przegranej częściej deklarowali odczuwanie złości oraz upokorzenia, natomiast kobiety niedowartościowania. Kobiety częściej niż mężczyźni zwracały uwagę na takie negatywne konsekwencje rywalizacji dla psychospołecznego funkcjonowania, jak odczuwanie paniki, napięcia, zaburzenia myślenia oraz percepcji własnej sytuacji. **Wnioski:** Młodzież u progu dorosłości doświadcza rywalizacji, funkcjonuje według zasad konkurencji oraz ją akceptuje, ale też nie wyklucza współpracy. Badani doświadczali negatywnego wpływu rywalizacji na kondycję psychofizyczną. Z badań wynika, że kobiety gorzej odnajdywały się w sytuacjach rywalizacji. Oznacza to konieczność włączenia do programów profilaktycznych tematów dotyczących rywalizacji, ambiwalencji wzorów męskości oraz kobiecości, a także wzmocnienia u uczniów odporności emocjonalnej.

Słowa kluczowe: młodzież, negatywne skutki rywalizacji, rywalizacja, pozytywne skutki rywalizacji

WPROWADZENIE

Problem rywalizacji w odniesieniu do różnych grup pokoleniowych jest niezwykle interesujący, niestety rzadko podejmowany w Polsce jako główny przedmiot badań (Bąbka, 2010; Danilewska, 2014). Hanna Świda-Ziemba (2000), Agata Cudowska (2004), Maria Urban (2008), Zbyszko Melosik (2013), Jolanta Suchodolska (2016), Marta Fronczak (2018) dokonali charakterystyki młodzieży na przestrzeni minionych lat. Wyniki badań świadczą o tym, że młodzi ludzie są nastawieni na szybki sukces, cenią hedonizm, konsumpcję, wysoką rangę nadają pieniądзом, potrafią funkcjonować w różnych sytuacjach życiowych zgodnie z zasadą rywalizacji i traktują ją jako coś normalnego. W ostatnim okresie coraz większe zainteresowanie wzbudzają osoby urodzone po 1995 roku, które aktualnie wchodzą w dorosłe życie. Osoby z pokolenia Z określa się jako jednostki, które z jednej strony cechują się otwartością, szybką reakcją na zmiany, realistycznym podejściem do życia. Ponadto pojawiają się głosy, że są roszczeniowi, a jednocześnie cenią dobrą atmosferę oraz relacje z ludźmi w miejscu pracy (Defratyka, Morawski, 2020). Ich poprzednicy, czyli pokolenie Y (milenialsi), opisywano jako grupę zuchwałych, wymagających pracowników, potrafiących funkcjonować zgodnie z regułami konkurencji, a także doświadczających negatywnych skutków rywalizacji oraz kultu sukcesu (Dobrołowicz, 2016).

Celem opracowania jest ukazanie opinii młodzieży na temat rywalizacji we współczesnym świecie, będących przedstawicielami pokolenia Z, a także poszukiwanie różnic w poglądach pomiędzy kobietami a mężczyznami. Nie wiemy, w jaki sposób ta grupa pokoleniowa odnajdzie się w dorosłym życiu oraz jak będą przebiegały ich kariery. Joanna Minta (2014) uważa, że samodzielne konstruowanie i rekonstruowanie własnych projektów życiowych wymaga od człowieka zdolności do podejmowania wielu decyzji, a także gotowości do poznawania samego siebie, konfrontowania swoich potrzeb i oczekiwań z wymaganiami życia społecznego. Społeczeństwo polskie cały czas jest na etapie dorobku ekonomicznego. Oznacza to, że ludzie cenią wartości materialne związane z przetrwaniem i bogaceniem się, co uzasadnia nastawienia rywalizacyjne. U części społeczeństwa zaznaczają się przesunięcia w kierunku wartości postmaterialnych, związanych z wolnością i jakością życia (Inglehart, 2010; Marody i in., 2019; Skarżyńska, 2020). Tacy autorzy, jak Łukasz Guza (2017), Margaret Heffernan (2014), Malcom Harris (2017) zwracają uwagę, że w społeczeństwach wzrasta świadomość wszechobecnej rywalizacji oraz jej negatywnych konsekwencji. Młode pokolenie nie chce już pracować według uprzedmiotowiających i korporacyjnych zasad oraz ponad własne możliwości, aby za wszelką cenę osiągnąć wysoki status materialny. Badania umożliwiające poznanie opinii młodzieży, w tym ich stosunku do rywalizacji, były prowadzone

głównie w liceach ogólnokształcących oraz szkołach wyższych. Wysokie aspiracje edukacyjne i zawodowe respondentów wyjaśniały ich skłonność do rywalizacji (Świda-Zięba, 2000; Urban, 2008; Bąbka, 2010). Ciekawe jest, jakie poglądy na temat rywalizacji prezentuje młodzież ucząca się w technikum, a także jakie różnice zaznaczają się w tej grupie ze względu na płeć.

U podstaw rozważań podjętych w opracowaniu znajduje się ekologiczna koncepcja rozwoju według Urie Bronfenbrennera (1979), która pozwoliła ukazać przenikanie rywalizacji do wszystkich środowisk funkcjonowania współczesnego człowieka. Przyjmuje się, że postępująca globalizacja ekonomiczna, polityczna i kulturowa powoduje uniformizację świata oraz współczesnego młodego pokolenia wchodzącego w dorosłość. Z tego względu odwołano się do założeń neoliberalizmu oraz ponowoczesności (Bauman, 2000; Sztompka, 2002; Friedman, 2006). U podstaw wyjaśnienia różnic pomiędzy kobietami a mężczyznami w podejściu do rywalizacji znajdują się zarówno poglądy nawiązujące do paradygmatu ewolucyjnego (Buss, 2001), jak i społeczno-kulturowego (Bardwick, Douvan, 1982; Lipstitz-Bem, 2000; Chomczyńska-Rubacha, 2006a; 2006b).

Na gruncie językowym przyjmuje się, że rywalizacja to współzawodnictwo, ubieganie się i pierwszeństwo w zdobyciu czegoś, dążenie do zwycięstwa, osiągnięcia przewagi nad kimś (Dunaj, 1996; Sobol, 2004). Stan wiedzy z zakresu teorii gier oraz psychologii zarządzania pozwala doprecyzować istotę zachowań rywalizacyjnych (Grzelak, 2000; Lipka, 2004). W przypadku rywalizacji mamy zazwyczaj do czynienia z ograniczoną liczbą dostępnych dóbr, co wzmaga u ludzi zachowania rywalizacyjne, które są ukierunkowane na ich uzyskanie. Cel/cele jednostek w sytuacjach rywalizacji są sprzeczne. Chodzi o to, że człowiek osiągnie swoje cele wtedy, kiedy inna osoba ich nie zrealizuje. Rywalizacja wiąże się z sytuacją maksymalizowania przewagi jednej osoby nad drugą. W przypadku bilansu wyników mamy do czynienia z sytuacją, w której ktoś wygrał, a ktoś przegrał (Bąbka, 2008).

Zachowania rywalizacyjne można ujmować w kontekście podejścia ewolucyjnego, co pozwala je uznać jako naturalny i wrodzony, a także umożliwiający przetrwanie składnik natury ludzkiej (Buss, 2001). Badania utrzymane w tym paradygmacie nie dają jednoznacznych rozstrzygnięć, ale ujawniają różnice pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie funkcjonowania w sytuacjach rywalizacji. Wyniki badań wskazują, że w sytuacjach rywalizacji lepiej odnajdują się mężczyźni w porównaniu z kobietami, które częściej przejawiają w skłonność do kooperacji (McDonald, Navarrete, Van Vugt, 2012; Baer, Vadera, Leenders, Oldham, 2014). Rywalizacji nie da się wyjaśnić jedynie poprzez odwołanie do potrzeb człowieka czy jego wrodzonych tendencji do określonych zachowań. Rywalizacja, zdaniem psychologów i antropologów, jest wzorem kulturowym. Oznacza to, że skłonność

do rywalizacji jest kształtowana w procesie socjalizacji jednostki pod wpływem wzorów kulturowych, których człowiek doświadcza w rodzinie, szkole, grupie rówieśniczej, zakładzie pracy (Benedict, 1999; Horney, 2004). Ruth Benedict (1999), Dariusz Doliński (1998) dostarczyli dowodów, że ludzie przynależni do różnych kręgów kulturowych różnią się od siebie pod względem zachowań rywalizacyjnych¹. Na przestrzeni lat zmieniają się przekazy socjalizacyjne dotyczące ról kobiet i mężczyzn. W przeszłości socjalizacja jednoznacznie przypisywała jednostki do ról kobiet lub mężczyzn oraz wynikających z nich określonych zachowań. Zgodnie z tym modelem od mężczyzn oczekiwano siły, dominacji i rywalizacji, a od kobiet uległości, zależności oraz współpracy. Współcześnie można mówić o ambiwalencji w przekazach socjalizacyjnych oraz niejednoznaczności męskich i kobiecych ról (Bardwick, Douvan, 1982; Chomczyńska-Rubacha, 2006a; 2006b). Zmieniają się wizerunki kobiecości i męskości w społeczeństwie. Ambiwalencja polega na oczekiwaniu od kobiet zarówno wrażliwości, opiekuńczości, a zarazem niezależności, twórczości. W przypadku mężczyzn ceniona jest siła, odpowiedzialność, a zarazem wrażliwość oraz empatyczność. Zdaniem Sandry Lipstitz-Bem (2000) w społeczeństwach cały czas są utrzymywane, powielane oraz nagradzane cechy przypisane męskości, takie jak władza, prestiż, rywalizacja, sukces finansowy. Czyżby zatem wykazana przez Grzegorza Pajestkę (2012) silniejsza orientacja rywalizacyjna u kobiet w porównaniu z mężczyznami była odbiciem dokonujących się przemian w wizerunku kobiecości oraz męskości we współczesnym świecie? Problematyka wymaga pogłębionych badań.

Przyjęta w opracowaniu koncepcja Urie Bronfenbrennera pozwala ukazać środowisko społeczne człowieka jako układ zależnych i nakładających się na siebie podsystemów: mikrosystemu, mezosystemu, egzosystemu oraz makrosystemu. Na jednostkę, która w sposób zindywidualizowany spostrzega swoją sytuację, otoczenie wpływa w sposób bezpośredni, poprzez interakcje z innymi ludźmi, oraz pośredni, np. poprzez ludzi uczestniczących w zdarzeniach, w których ona nie brała udziału. Nie można zrozumieć funkcjonowania człowieka w kontekście nastawień rywalizacyjnych bez zwrócenia uwagi na uwarunkowania egzosystemowe i makrosystemowe, w tym np. stan gospodarki, oferty pracy w środowisku lokalnym, kulturę organizacyjną placówek oświatowych czy też wartości i normy społeczne rozpowszechnione w kulturze (Bronfenbrenner; za Brzezińska, 2000). Przywołana koncepcja pozwala zrozumieć, w jaki sposób rywalizacja przenika do

¹ Dariusz Doliński (1998) podaje przykład ludności z wyspy Tristan położonej na południowym Atlantyku, która w latach 60. i 70. XX wieku po wybuchu wulkanu została ewakuowana do Wielkiej Brytanii. Okazało się, że ludzie nie byli przygotowani do życia w kulturze europejskiej, dlatego, że obcy był im sens rywalizacji. Brytyjczycy wymusili na przybyszach przestrzeganie reguły konkurencji.

różnych środowisk funkcjonowania człowieka (Bronfenbrenner, 1979). Rozważania dotyczące rywalizacji jej uwarunkowań oraz skutków wymagają odwołania się do przemian makrosystemowych w Polsce i na świecie zarówno w kontekście późnej nowoczesności (ponowoczesności), jak i neoliberalizmu. Piotr Sztompka (2002) uważa, że społeczeństwa weszły w fazę „późnej nowoczesności”, a życie ludzi toczy się w tle systemów technicznych i organizacyjnych, takich jak komunikacja, rynki finansowe, korporacje. Społeczeństwa upodobniają się ze względu na kapitalistyczny rynek ekonomiczny oraz konieczność zapewnienia sobie dobrobytu egzystencjalnego. Promowanie takich wartości, jak konkurencyjność, rywalizacja, zysk wskazuje na ich związek z ideologią neoliberalizmu. Neoliberalowie odrzucają tradycję sprawiedliwości społecznej i państwa opiekuńczego. Rywalizacja jest cechą gospodarki rynkowej oraz demokracji. W związku z ograniczonymi możliwościami zaspokojenia przez wszystkich członków społeczeństwa swoich potrzeb istnieje konieczność rywalizacji o takie dobra, jak: wykształcenie, władza, prestiż, dochody, które nie są rozdzielane po równo. Oznacza to, że jednostka bez względu na płeć, w świecie funkcjonującym na zasadzie konkurencji, musi być przygotowana do rywalizacji (Rand, 2000; Friedman, 2006). Zgodnie z przyjętą perspektywą teoretyczną trudno się dziwić, że rywalizacja przenika do takich mikrosystemów, jak rodzina, szkoła czy zakład pracy. Według Konrada Lorenza (1986) przygotowanie człowieka do współzawodnictwa ma swój początek w dzieciństwie oraz rodzinie. Dziecko za sprawą różnych gier jest wdrażane do rywalizacji. Rodzice porównują własne dzieci do rówieśników. W taki sposób dzieci są motywowane do przekraczania granic możliwości psychofizycznych, a tym samym do współzawodnictwa o bycie lepszym od innych. Istnieją dowody, że w szkolnictwie wykorzystuje się rywalizację na wszystkich poziomach kształcenia jako środek motywujący do działania i uczenia się. Nauka dla oceny, rankingi uczniów, rankingi szkół, budowanie marki szkoły na podstawie liczby olimpijczyków sprzyja wzmocnieniu rywalizacyjnej kultury szkoły. Badacze są zgodni, że rywalizacja uczniów w procesie kształcenia rodzi lęk przed porażką, porównaniami z innymi, szczególnie w przypadku uczniów słabych, hamuje twórczość, za to przynosi pozytywne rezultaty podczas wykonywania czynności zautomatyzowanych (Johnson, Johnson, 1989; Bergin, Cooks, 2000). Młodzież w środowisku szkolnym oraz akademickim chętnie rywalizuje, aby sprawdzać granice własnych możliwości oraz budować pozycję w grupie, nie zawsze stosuje reguły *fair play*, co rodzi nieufność, wrogość i agresję, a także dezintegrację grupy (Bąbka, 2008; 2010; Danilewska, 2014).

W takim kontekście ekonomicznym i społeczno-kulturowym ideałem staje się człowiek przedsiębiorczy, zorientowany na sukces i zysk, gotowy na ryzyko, tzw. *homo oeconomicus*. W literaturze *homo oeconomicus* jest ukazywany jako osobnik

sprytny, skrajnie egoistyczny i aspołeczny, zorientowany rywalizacyjnie, któremu obce jest współczucie oraz zaufanie (Kochanowicz, 1997). Badacze nie kwestionują znaczenia rywalizacji, która mobilizuje do działania, sprzyja rozwojowi cywilizacyjnemu, uczy wytrwałości i wiary w siebie, sprzyja konkurencyjności wielu usług i produktów na rynku (Tyszka, 1998; Bergin, Cooks, 2000; Lipka, 2004). Wśród negatywnych aspektów rywalizacji wymienia się: obniżenie kreatywności, zakłócenia w komunikacji, nieufność, wrogość, neurotyczne pożądanie władzy, manipulacje ludźmi, nadmierny stres, *mobbing*, wypalenie zawodowe, zanik zachowań altruistycznych i empatii, niski poziom nadziei, optymizmu oraz poczucia własnej wartości, a także gorszą kondycję psychofizyczną (Doliński, 1998; Lipka, 2004; Franken, 2006; Hefferman, 2014; Fang, Casedevall, 2015). Przez dziesięciolecia rywalizację traktowano jako środek dopingowania ludzi w walce o jak najlepsze wyniki w nauce, osiągnięcia w pracy, pieniądze, sławę, status. Zdaniem wielu autorów, w tym Margaret Hefferman (2014), Malcoma Harrisa (2017), Piotra Wójcika (2018), zmiany pokoleniowe pokazują, że zasada konkurencyjności, według której zwycięzca bierze wszystko, zaczyna tracić na atrakcyjności. Ludzie są coraz bardziej świadomi negatywnych psychicznych i społecznych kosztów współzawodnictwa.

PROBLEM I CEL BADAŃ

Przedmiotem badań było zjawisko rywalizacji, a celem poznanie opinii młodzieży uczącej się w technikum na temat rywalizacji we współczesnym świecie, w tym szczególnie, poszukiwanie różnic w poglądach pomiędzy kobietami a mężczyznami. Problem badawczy wiązał się z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie: jakie są opinie młodzieży na temat zjawiska rywalizacji we współczesnym świecie. Badania pozwoliły udzielić odpowiedzi na następujące problemy szczegółowe:

1. W jaki sposób młodzież rozumie pojęcie rywalizacji?
2. Jakie są opinie badanych na temat występowania w szkole zjawiska rywalizacji?
3. Jakie są opinie młodzieży na temat akceptacji zjawiska rywalizacji we współczesnym świecie?
4. Który zdaniem młodzieży rodzaj aktywności: współpraca czy rywalizacja, bardziej opłaca się we współczesnym świecie?
5. Z jakimi emocjami i motywacjami młodzież wiąże sytuacje dotyczące wygrywania lub przegrywania podczas rywalizacji?
6. Czy pomiędzy kobietami a mężczyznami istnieją różnice w prezentowanych opiniach dotyczących: występowania w szkole zjawiska rywalizacji, akceptacji zjawiska rywalizacji, opłacalności współpracy oraz rywalizacji

we współczesnym świecie, wiązania emocji i motywacji z wygrywaniem lub przegrywaniem podczas rywalizacji?

METODA BADAŃ I CHARAKTERYSTYKA PRÓBY

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, która umożliwiła zgromadzenie informacji od respondentów na temat interesujący badacza, za pomocą kwestionariusza ankiety, zawierającego zarówno pytania zamknięte, jak i otwarte (Łobocki, 2000). Badania miały charakter eksploracyjny i zrealizowano je w Zielonej Górze, w technikum², które cieszy się wysoką renomą w mieście i regionie³. Zastosowano celowy dobór respondentów ze względu na kryterium: wiek uczniów w przedziale 19–20 lat oraz fakt uczęszczania do technikum. Zbadano wszystkich uczniów z klas maturalnych w wieku 19 (55%) oraz 20 lat (45%). Do analizy zakwalifikowano 100 ankiet, które wypełniło 59 kobiet oraz 41 mężczyzn. Nadreprezentacja kobiet wynika z tego, że struktura próby odpowiada strukturze populacji w szkole, w której prowadzono badania. W szkole uczy się więcej dziewcząt niż chłopców.

PROCEDURA ANALIZY DANYCH

W celu obliczenia związku pomiędzy zmiennymi, a w szczególności stwierdzenia różnic w opiniach pomiędzy kobietami a mężczyznami wykorzystano test χ^2 oraz zastosowano program statystyczny SPSS – PS Imago w wersji 5.0 (Kot, Jakubowski, Sokołowski, 2011).

WYNIKI

Rywalizacja jest wszechobecna oraz przenika wiele sfer funkcjonowania człowieka (Lipka, 1994; Pilch, 2006). U podstaw badania znajdowała się chęć poznania sposobu rozumienia przez młodzież pojęcia rywalizacji. Respondenci udzielili odpowiedzi na pytanie otwarte, w jaki sposób rozumieją pojęcie rywalizacji. Ze względu na częstość pojawiania się wypowiedzi udzielanych przez uczniów wyodrębniono pięć kategorii definicyjnych, które charakteryzują zebrany materiał werbalny. Pierwsza

² Ze względu na anonimowość odstąpiono od podania danych szkoły, w której zrealizowano badania.

³ Badania zrealizowała J. Rodziewicz (2015).

z nich odnosiła się do aktywności jednostki w celu bycia najlepszym: „Rywalizacja o chęć bycia najlepszym”; „Rywalizacja to ściganie się, a główną nagrodą jest pierwsze miejsce”. Cechą charakterystyczną pozostałych kategorii definicyjnych jest wiązanie rywalizacji z konkretnym rodzajem aktywności człowieka. Druga kategoria wypowiedzi dotyczyła nauki oraz ocen jako przedmiotu rywalizacji: „Rywalizacja to uzyskiwanie jak najlepszych ocen z każdego przedmiotu”; „Rywalizacja to dla mnie ubieganie się i jak najlepsze stopnie, nie tylko z przedmiotów, ale także egzaminów. To pokazanie się nauczycielowi od tej najlepszej strony, bycie aktywnym na lekcjach, zdobywanie plusów na lekcjach”. Trzecia kategoria wypowiedzi uwzględniała konkurencję w sporcie: „Rywalizacja to sport, wygrywa najsilniejszy”; „Rywalizacja to konkurencja dwóch drużyn o wygrany mecz”. Czwarta kategoria odnosiła się do konkurencji związanej z dobrami materialnymi: „Rywalizacja to konkurencja o najlepszy telefon, najfajniejsze ubrania”; „Każdy z nas chce być najlepszy, chcemy najlepiej wyglądać, mieć najlepszą fryzurę, fajną torbę do szkoły, buty najlepszy telefon itp.”. Piąta grupa wypowiedzi uwzględniała rywalizację o względy innych osób: „Chłopaki rywalizują o dziewczyny, dziewczyny rywalizują o chłopaków”; „Rywalizacja według mnie to zdobywanie czyjejś sympatii dla własnej satysfakcji”.

Z badawczego punktu widzenia interesujące było poznanie opinii młodzieży na temat występowania rywalizacji w szkole, w której uczyli się respondenci (tabela 1).

Tabela 1.

Opinie młodzieży na temat występowania w szkole zjawiska rywalizacji

Płeć	Liczebność	Występowanie rywalizacji w szkole				Ogółem
	Procent	Tak	Raczej tak	Raczej nie	Nie	
Kobiety	<i>N</i>	24	21	14	–	59
	%	40,7	35,6	23,7	–	100,0
Mężczyźni	<i>N</i>	27	5	9	–	41
	%	65,9	12,1	22,0	–	100,0
Ogółem	<i>N</i>	51	26	23	–	100
	%	51,0	26,0	23,0	–	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Większość młodzieży (77,0%) dostrzega zjawisko rywalizacji w szkole. Jedynie co piąty badany twierdzi, że rywalizacja w szkole raczej nie występuje. Odnotowano różnicę istotną statystycznie pomiędzy kobietami a mężczyznami na temat deklarowania występowania zjawiska rywalizacji w środowisku szkolnym ($\chi^2 = 8,133$; $df = 2$; $p = 0,017$). Mężczyźni częściej wskazywali na występowanie

rywalizacji niż kobiety. Badani podawali wiele przykładów rywalizacji. Według uczniów w szkole dominuje rywalizacja o najlepsze oceny: „Pod koniec semestru każdy walczy o najlepsze oceny”; „Oceny to jest to, o co rywalizuję ze swoimi kolegami i koleżankami w klasie”; „Za każdym razem chcę mieć najlepszą ocenę”. Badani deklarowali również rywalizację o względy nauczyciela, a także ubrania i najnowsze gadżety: „Bardzo często rywalizuję ze swoją koleżanką o względy naszej wychowawczynie”; „Rywalizujemy o jak najlepsze zdanie o nas nauczyciela. Każdy chce być pomocny, a potem wyróżniony”; „Rywalizujemy o najfajniejsze ubrania, oryginalne buty”; „O modne ciuchy”. Pojawiły się też przykłady wypowiedzi dotyczące rywalizacji o względy płci przeciwnej: „Rywalizacja o dziewczynę. Trudno znaleźć mądrą i ładną”.

Ludzie różnią się od siebie tendencjami w zakresie przejawiania zachowań rywalizacyjnych. W tym kontekście ważne było poznanie opinii młodzieży na temat ich stosunku do rywalizacji, a w szczególności akceptowania zjawiska rywalizacji we współczesnym świecie.

Tabela 2.

Opinie młodzieży na temat akceptacji zjawiska rywalizacji, które ma miejsce we współczesnym świecie

Płeć	Liczebność	Akceptacja zjawiska rywalizacji				Ogółem
	Procent	Tak	Raczej tak	Raczej nie	Nie	
Kobiety	<i>N</i>	8	13	31	7	59
	%	13,6	22,0	52,5	11,9	100,0
Mężczyźni	<i>N</i>	19	12	6	4	41
	%	46,3	29,3	14,6	9,8	100,0
Ogółem	<i>N</i>	27	25	37	11	100
	%	27,0	25,0	37,0	11,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa respondentów akceptuje zjawisko rywalizacji we współczesnym świecie. Trudno się temu dziwić. Współczesny świat wymusza konieczność współzawodnictwa z innymi o to, co jest dla ludzi cenne, a jednocześnie charakteryzuje się ograniczoną dostępnością. Mniej niż połowa badanych deklaruje, że ma negatywny stosunek do rywalizacji w różnych sytuacjach. Odnotowano różnicę istotną statystycznie pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie akceptacji rywalizacji ($\chi^2 = 19,627$; $df = 3$; $p < 0,001$). Mężczyźni (75,6%) częściej akceptowali zjawisko rywalizacji niż kobiety (35,6%).

Zdaniem znawców teorii gier bardziej opłacalna jest współpraca niż rywalizacja (Grzelak, 2000). Można też przyjąć, że jedna aktywność nie wyklucza drugiej w imię interesów wspólnych oraz indywidualnych. Dlatego jeden z aspektów badań uwzględniał poznanie poglądów młodzieży na temat tego, co bardziej się opłaca w życiu: współpraca czy rywalizacja?

Tabela 3.

Opinie młodzieży na temat opłacalności w życiu rywalizacji oraz współpracy

Płeć	Liczebność	Opłacalność w życiu rywalizacji oraz współpracy			Ogółem
	Procent	Rywalizacja	Współpraca	Rywalizacja i współpraca	
Kobiety	<i>N</i>	2	19	35	56
	%	3,6	33,9	62,5	100,0
Mężczyźni	<i>N</i>	7	5	23	35
	%	20,0	14,3	65,7	100,0
Ogółem	<i>N</i>	9	24	58	91
	%	9,0	24,0	58,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa badanych deklaruje, że współpraca i rywalizacja są w życiu równie ważne. Dziewięć osób nie wypowiedziało się na ten temat. Badania potwierdziły różnicę istotną statystycznie pomiędzy mężczyznami a kobietami na temat opłacalności w życiu rywalizacji oraz współpracy ($\chi^2 = 9,06$; $df = 2$; $p = 0,011$). Z tabeli wynika, że mężczyźni (20,0%) częściej opowiadali się za rywalizacją niż kobiety (3,6%). Z kolei kobiety (33,9%) częściej deklarowały większą opłacalność podejmowania w życiu współpracy w porównaniu z mężczyznami (14,3%).

Rywalizacja, zgodnie z teoretycznymi ustaleniami, dzieli ludzi na wygranych i przegranych. Ci pierwsi czują smak zwycięstwa, sukcesu, drudzy doświadczają porażki i braku satysfakcji. Z rywalizacją jest związane odczuwanie przez ludzi różnych motywacji i emocji.

Tabela 4.

Opinie młodzieży na temat korzyści wynikających z wygranej w sytuacji rywalizacji

Płeć	Liczebność	Korzyści wynikające z rywalizacji				Ogółem
	Procent	Poczucie sukcesu	Zadowolenie i motywacja do dalszego działania	Satysfakcja, że jest się zwycięzcą	Poczucie bycia lepszym	
Kobiety	<i>N</i>	10	24	19	6	59
	%	16,9	40,7	32,2	10,2	100,0
Mężczyźni	<i>N</i>	8	21	8	4	41
	%	19,5	51,2	19,5	9,8	100,0
Ogółem	<i>N</i>	18	45	27	10	100
	%	18,0	45,0	27,0	10,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli wynika, że mniej niż połowa respondentów wśród korzyści wynikających z wygranej w sytuacji rywalizacji wymienia zadowolenie i motywację do dalszego działania. Prawie jedna trzecia wymienia poczucie satysfakcji, że jest się zwycięzcą. Nie odnotowano różnicy istotnej statystycznie pomiędzy badanymi mężczyznami a kobietami w zakresie deklarowanych korzyści wynikających z rywalizacji ($\chi^2 = 2,133$; $df = 3$; $p = 0,545$).

Na podstawie badań ustalono, jakie młodzież odczuwa emocje w sytuacji przegranej podczas rywalizacji. Badani mieli ocenić stopień odczuwania w sytuacji przegranej podczas rywalizacji takich stanów emocjonalnych, jak: złość, upokorzenie, zazdrość, niedowartościowanie, najczęściej wymienianych w badaniach pilotażowych. Ze względu na ograniczenia objętości niniejszego opracowania odstąpiono od prezentacji danych w ujęciu tabelarycznym. Zostaną wskazane jedynie najwyższe odsetki dotyczące deklarowania przez młodych dorosłych odczuwania w sytuacji przegranej danego stanu emocjonalnego. Złość w związku z przegraną podczas rywalizacji odczuwa większość respondentów (78,0%). Stwierdzono różnicę istotną statystycznie pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie częstości deklarowania odczuwania złości ($\chi^2 = 12,740$; $df = 4$; $p = 0,013$). Kobiety (42,4%) rzadziej deklarowały odczuwanie złości w sytuacji przegranej w porównaniu z mężczyznami (56,1%). Poczucie upokorzenia w sytuacji przegranej podczas rywalizacji deklarowało 45,0% respondentów. Odnotowano różnicę istotną statystycznie pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie częstości deklarowania stanu upokorzenia podczas rywalizacji ($\chi^2 = 4,081$; $df = 4$; $p = 0,017$). Mężczyźni (47,5%) częściej niż kobiety (41,5%) deklarowały doświadczanie upokorzenia w przypadku przegranej podczas rywalizacji. Zazdrość jest stanem emocjonalnym odczuwanym przez

43,0% respondentów w sytuacji przegranej. Test statystyczny nie wykazał różnicy pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie częstości odczuwania zazdrości w sytuacji przegranej ($\chi^2 = 8,257$; $df = 5$; $p = 0,143$). Niedowartościowanie w sytuacji porażki podczas rywalizacji deklarowało 49% respondentów. Pomiedzy kobietami a mężczyznami odnotowano różnicę istotną statystycznie ($\chi^2 = 17,349$; $df = 5$; $p = 0,004$). Kobiety (61,0%) częściej deklarowały poczucie niedowartościowania w sytuacji przegranej w porównaniu z mężczyznami (31,0%).

Ważne było poznanie opinii młodzieży dotyczących zależności pomiędzy rywalizacją a poczuciem kondycji psychofizycznej. Ponad jedna trzecia badanych uczniów dostrzega wpływ rywalizacji na zaburzenia koncentracji uwagi (bardzo często, często). Co trzeci badany dostrzega związek rywalizacji z zaburzeniem procesów myślowych oraz postrzeganiem własnej sytuacji. Zaburzenia snu wiąże z rywalizacją 30% respondentów. Co trzeci respondent łączy rywalizację z dolegliwościami psychosomatycznymi. Również co trzeci badany zwraca uwagę na związek rywalizacji z paniką, a prawie połowa ze zmiennością nastroju. Dla jednej trzeciej respondentów z rywalizacją wiąże się poczucie ciągłego napięcia emocjonalnego. Analizy statystyczne pozwoliły stwierdzić różnice istotne statystycznie pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie deklarowanych zależności dotyczących: rywalizacji i odczuwania zaburzeń w sferze myślenia oraz percepcji własnej sytuacji ($\chi^2 = 15,129$; $df = 4$; $p = 0,004$), rywalizacji i doświadczania paniki ($\chi^2 = 17,166$; $df = 4$; $p = 0,02$), rywalizacji i zmian nastroju ($\chi^2 = 4,282$; $df = 3$; $p = 0,001$), rywalizacji i poczucia stanu napięcia emocjonalnego ($\chi^2 = 4,972$; $df = 4$; $p = 0,045$). Kobiety częściej niż mężczyźni deklarowały związek rywalizacji z doświadczaniem paniki, zmianami nastroju, stanem napięcia, odczuwaniem zaburzeń w sferze myślenia oraz percepcji własnej sytuacji. W przypadku pozostałych zależności nie odnotowano różnic istotnych statystycznie.

POSUMOWANIE WYNIKÓW BADAŃ

Wyniki badań potwierdziły ustalenia innych autorów, że rywalizacja jest obecna w życiu młodzieży, w tym przypadku uczącej się w technikum (Urban, 2008; Bąbka, 2010). Oznacza to, że dla młodzieży wolny rynek, wolność jednostki, zysk, konkurencja w dalszym ciągu stanowią zasady organizacji życia społecznego we współczesnym świecie (Bauman, 2000; Sztompka, 2002; Friedman, 2006). Uczniowie definiowali pojęcie rywalizacji bez ukazania wyabstrahowanych i uogólnionych cech tego typu aktywności, za to z odniesieniem do konkretnych przykładów rywalizacji w nauce, sporcie, o dobra materialne czy względy innych ludzi. Może to wynikać z możliwości poznawczych respondentów oraz trudności w formułowaniu

uogólnień. Badana młodzież, której życie przypadło w warunkach gospodarki rynkowej w Polsce, jest przyzwyczajona do respektowania zasady konkurencji, a rywalizacja jest dla nich czymś normalnym. Edukacja nie stanowi dla młodzieży z technikum przedmiotu rywalizacji o miejsce na prestiżowych studiach, co było charakterystyczne np. dla badanych gimnazjalistów, licealistów oraz studentów (Bąbka, 2008; 2010; Danilewicz, 2014). Połowa respondentów kończących technikum nie myśli o dalszym kształceniu. Szkoła jako ważne środowisko funkcjonowania badanej grupy jest miejscem, w którym rywalizacja stanowi narzędzie wywierania wpływu społecznego w klasie szkolnej jako głównej grupie odniesienia. Nie dziwi zatem, że przedmiotem rywalizacji są nie tylko oceny oraz względy nauczycieli, ale prestiż w grupie, dobra materialne, szczególnie modne gadzety, kandydat/kandydatka na partnera.

Odnotowane różnice w poglądach pomiędzy mężczyznami a kobietami mogą wskazywać na znaczenie płci dla psychospołecznego funkcjonowania w sytuacjach rywalizacji, co wyjaśniały przytoczone wcześniej koncepcje ewolucyjne oraz społeczno-kulturowe (Buss, 2001; Horney, 2004). Mężczyźni częściej niż kobiety dostrzegali rywalizację w szkole oraz ją akceptowali, a także doceniali korzyści z niej wynikające. Kobiety rzadziej niż mężczyźni odczuwały złość w sytuacji przegranej, za to częściej niż mężczyźni doświadczały upokorzenia i niedowartościowania. Jest prawdopodobne, że dla badanych kobiet sytuacje rywalizacji w szkole oraz ewentualne porażki mogły w większym stopniu wpływać na ich obraz własnej osoby oraz poczucie własnej wartości (Mandal, 2003). Nie dziwi zatem, że badani mężczyźni, w porównaniu z kobietami, byli bardziej zorientowani rywalizacyjne. Kobiety częściej niż mężczyźni deklarowały związek rywalizacji z doświadczaniem paniki, zmianami nastroju, stanem napięcia, odczuwaniem zaburzeń w sferze myślenia oraz percepcji własnej sytuacji. Stwierdzone prawidłowości są bliskie paradygmatowi ewolucyjnemu oraz przesłankom dającym podstawy do przypisywania większej skłonności do rywalizacji mężczyznom niż kobietom (Buss, 2001). Psychologia ewolucyjna pozwala uzasadnić większą skłonność mężczyzn do rywalizacji jako atawistycznej konsekwencji walki o partnerkę, agresji związanej z rolą wojownika czy też tendencji do przejawiania zachowań ryzykownych (McDonald, Navarrete, Van Vugt, 2012; Wojciszke, 2012; Baer, Vadera, Leenders, Oldham, 2014). Uzyskane wyniki badań potwierdzają częstszą skłonność kobiet w porównaniu z mężczyznami do lęku, depresji oraz większą u nich wrażliwość emocjonalną. Respondentki źle znosiły sytuacje rywalizacji, przez co częściej opowiadały się za współpracą. Nie można też wykluczyć wpływu socjalizacji, a także rozpowszechnionych w kulturze stereotypów męskości i kobiecości na sposób reagowania przez badane kobiety w sytuacjach rywalizacji (Chomczyńska-Rubacha, 2006a; 2006b). Zdecydowana większość badanych kobiet dojeżdżała do szkoły w średnim mieście

z wiosek oraz małych miejscowości. Z najnowszych badań dotyczących orientacji społecznych kobiet i mężczyzn wynika, że tradycyjny i stereotypowy podział na rywalizacyjnych mężczyzn i kooperacyjne kobiety jest obrazem zbyt uproszczonym oraz wymaga dalszych badań (Pajestka, 2012). Spór o właściwości człowieka, a także o jego skłonność do rywalizacji nie jest rozstrzygnięty.

Badana młodzież nie wyklucza kooperacji oraz nie rezygnuje z rywalizacji, ale jest świadoma negatywnych emocji towarzyszących przegrywaniu oraz ich wpływu na kondycję psychofizyczną człowieka, w tym na zaburzenia koncentracji uwagi, zaburzenia procesów myślowych i percepcji własnej sytuacji, zaburzenia snu, doświadczanie lęku oraz dolegliwości psychosomatycznych, a także utrzymujące się napięcie. Wnioski z badań potwierdzają ustalenia takich autorów, jak Robert E. Franken (2006), Ferric C. Fang, Arturo Casadevall (2014), a także Margaret Hefferman (2014), którzy dowodzą, że rywalizacja zakłóca przebieg procesów poznawczych, dezorganizuje uwagę oraz skuteczne działania w sytuacjach nietypowych, a także pogarsza stan zdrowia. Osoby doświadczające rywalizacji w sytuacjach życiowych mają zazwyczaj niskie wskaźniki optymizmu, nadziei oraz własnej wartości. Uzyskane wyniki badań warto ujmować w kontekście doniesień na temat pogarszającej się kondycji psychicznej Polaków, w tym dzieci oraz młodzieży (Aksamit, 2007; Mosaklewicz, Wciórka, Kiejna, Wojtyniak, 2012).

WNIOSKI

W opracowaniu przedstawiono kilka obszarów psychospołecznego funkcjonowania młodzieży, z których wynika, że badani doświadczają rywalizacji, funkcjonują według reguły konkurencji oraz ją akceptują, ale też nie wykluczają podejmowania współpracy. Wyniki badań dowodzą, że kobiety gorzej odnajdują się w sytuacjach rywalizacji. Oznacza to konieczność podejmowania z uczniami w programach profilaktycznych tematów dotyczących konkurencji, ambiwalencji wzorów męskości oraz kobiecości we współczesnym świecie, a także wzmacniania u absolwentów, bez względu na płeć, odporności emocjonalnej oraz przygotowania ich do funkcjonowania w sytuacjach zawodowych, w których rywalizacji nie da się wyeliminować.

OGRANICZENIA BADAŃ

Zaprezentowane badania miały charakter eksploracyjny oraz zostały przeprowadzone na małej próbie. Uogólnienie uzyskanych wyników odnosi się jedynie do uczniów ze szkoły, w której zrealizowano badania. Podjęte badania odpowiadają

założeniom paradygmatu pozytywistycznego. Tego typu badania co prawda umożliwiły pomiar, porównywanie danych oraz poszukiwanie związków pomiędzy nimi, ale nie ukazały złożoności zjawiska, jakim jest rywalizacja we współczesnym świecie. Badania ankietowe pominęły subiektywne przeżycia młodych dorosłych, uznawane wartości, motywy działania, nadawanie i odkrywanie znaczeń związanych z wygrywaniem lub przegrywaniem w różnych sytuacjach życiowych.

BIBLIOGRAFIA

- Aksamit, B. (2007). O depresji dziecięcej z prof. dr hab. med. Hanną Jaklewicz specjalistką psychiatrii dzieci i młodzieży i psychoterapeutką. *Wysokie Obcasy*, 4, dodatek do Gazety Wyborczej z 27 stycznia.
- Baer, M., Vadera, A.K., Leenders, R.T. Oldham, G.R. (2014). Intergroup competition as a double-edged sword: How sex composition regulates the effects of competition on group creativity. *Organization Science*, 25, 892–908. <http://dx.doi.org/10.1287/orsc.2013.0878>
- Bardwick, J., Douvan, E. (1982). Ambiwalencja: socjalizowanie kobiet. W: T. Hołówka (red.). *Nikt nie rodzi się kobietą* (s. 165–186). Warszawa: Czytelnik.
- Bauman, Z. (2000). *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Bąbka, J. (2008). Zachowania rywalizacyjne jak kategoria inności uczniów – na przykładzie opinii gimnazjalistów. W: I. Chrzanowska. B. Jachimczak (red.). *Miejsce Innego we współczesnych naukach o wychowaniu. Wyzwania praktyki* (s. 126–135). Łódź: Satoridruk.pl.
- Bąbka, J. (2010). Rywalizacja w środowisku młodzieży akademickiej na przykładzie studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego. W: E. Kobyłecka. I. Nowosad. M.J. Szymański (red.). *Edukacja. Jakość czy równość?* (s. 276–294). Toruń: Adam Marszałek.
- Benedict, R. (1999). *Wzory kultury*. Tłum. J. Prokopiuk. Warszawa: Dom Wydawniczy Rebis.
- Bergin, D.A., Cooks, H.C., (2000). Academic Competition among Students of Color: An Interview Study. *Urban Education*, 4, 442–472.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brzezińska, A. (2000). *Spółeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Scholar.
- Buss, D.M. (2001). *Psychologia ewolucyjna. Jak wytłumaczyć społeczne zachowania człowieka. Najnowsze koncepcje*. Tłum. M. Przyłipiak. Gdańsk: GWP.
- Chomczyńska-Rubacha, M. (2006a). *Role płciowe: kultura i edukacja*. Łódź: Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.

- Chomczyńska-Rubacha, M. (2006b). *Role płciowe: socjalizacja i rozwój*. Łódź: Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Cudowska, A. (2004). *Kształtowanie twórczych orientacji życiowych w procesie edukacji*. Białystok: Trans Humana.
- Danilewska, J. (2014). *O wychowaniu na arenie szkolnego wieloboju. Pedagogiczna baśń o rywalizacji*. Kraków: Impuls.
- Defratyka, A., Morawski, I., *Pokolenie Z w finansach i na rynku pracy. Jak pokolenie Z, X i Y różni się w świetle danych i badań*, Pobrane 16, Maja, 2020 z: http://pb.pl/pokoleniez/download/pokolenie_z_raport_spotdata.pdf
- Dobrołowicz, M. (2016). Czy w Polsce istnieje pokolenie Y? – na przykładzie badań socjologicznych i analizy danych zastanych. W: B. Płonka-Syroka. M. Dąsal. K. Marchel (red.). *Doświadczenie pokoleniowe a perspektywa osobista* (s. 295–302). Warszawa: DiG.
- Doliński, D. (1998). Ciemna strona rywalizacji. *Przegląd Psychologiczny*, 3(4), 181–200.
- Dunaj, B. (red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wilga.
- Eichelberger, W. (2003). *Krótko mówiąc*. Warszawa: Jacek Santorski&CO.
- Fang, F.C., Casadevall, A. (2015). Competitive Science: Is Competition Ruining Science? *Infection and Immunity*, 4, 1229–1233. <https://doi.org/10.1128/IAI.02939-14>
- Franken, R.E. (2006). *Psychologia motywacji*. Tłum. M. Przyłipiak. Gdańsk: GWP.
- Friedman, T.L. (2006). *Świat jest płaski. Krótka historia XXI wieku*. Tłum. T. Hornowski. Poznań: Rebis.
- Fronczak, M. (2018). Trudności w konstruowaniu własnego życia identyfikowane przez młodych dorosłych. Poradnicza oferta Life Design Counselling. *Dyskursy Młodych Andragogów*, 19, 165–177. <https://doi.org/10.34768/dma.vi1951>
- Grzelak, J. (2000). Współzależność społeczna. W: J. Strelau (red.). *Psychologia. Podręcznik akademicki* (s. 125–143). Gdańsk: GWP.
- Guza, Ł., (2020). *Bunt szczurów: Polacy przestają wierzyć w mantry uzasadniające pracoholizm*, Pobrane 22, Czerwca, 2020 z: serwisy.gazetaprawna.pl/praca-ikariera/artykuly/1092890,bunt-szczurów-w-polsce-praca-przegrywa-z-rodzina-i-wygodnym-zyciem.html
- Harris, M. (2017). *Competition Is Ruining Childhood. The Kids Should Fight Back*, Pobrane 22, Czerwca, 2020 z: nytimes.com/2017/11/06opinion/students-competition-unions-bargaining.html
- Hefferman, M. (2014). *A Bigger Prize: How We Can Do Better than the Competition*. New York: Public Affairs.
- Horney, K. (2004). *Neurotyczna osobowość naszych czasów*. Tłum. H. Grzegołowska. Poznań: Rebis.
- Inglehart, R. (2010). Wartości postmaterialne oraz przejście od wartości związanych z przetrwaniem do wartości związanych z wyrażeniem własnego „ja”. W: R.J. Dal-

- ton. H.D. Klingemann (red.). Tom 1. *Zachowania polityczne*, tłum. A. Brzóska (s. 228–232). Warszawa: PWN.
- Johnson, D.W., Johnson, R.T. (1989). *Cooperation and Competition. Theory and Research*. Minnesota: Interaction Book Company Edina.
- Kochanowicz, J. (1997). Homo oeconomicus. *Res Publica Nowa*, 1–2, 33–36.
- Kot, M.S., Jakubowski, J., Sokołowski, A. (2011). *Statystyka*. Warszawa: Difin.
- Lipka, A. (2004). *Współdziałanie: zmierzch rywalizacji pracowników. Pro- i antyrywalizacyjne narzędzia personalne*. Warszawa: Difin.
- Lipstiz-Bem, S. (2000). *Męskość, kobiecość. O różnicach wynikających z płci*. Tłum. S. Pi-kiel. Gdańsk: GWP.
- Lorenz, K. (1986). *Regres człowieczeństwa*. Warszawa: PIW.
- Łobocki, M. (2001). *Metody badań pedagogicznych*. Kraków: Impuls.
- Mandal, E. (2003). *Kobiecość i męskość. Popularne opinie a badania naukowe*. Warszawa: Żak.
- Marody, M., Konieczna-Sałamatın, J., Sawicka, M., Mandes, S., Kasproicz, G., Bulkowski, K., Bartkowski, J. (2019). *Społeczeństwo na zakręcie. Zmiany postaw i wartości Polaków w latach 1990–2018*. Warszawa: Scholar.
- McDonald, M.M., Navarrete, C.D., Van Vugt, M. (2012). Evolution and the psychology of intergroup conflict: the male warrior hypothesis. *Philosophical Transactions of The Royal Society B Biological Sciences*, 367, 670–679. <https://doi.org/10.1098/rtsb.2011.0301>
- Melosik, Z. (2013). *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*. Kraków: Impuls.
- Minta, J. (2014). Oblicza współczesnych karier w perspektywie poradowniczej. *Dyskursy Młodych Andragogów*, 15, 113–127. <http://doi.org/10.34768/dma.vi15.163>
- Moskalewicz, J., Wciórka, J., Kiejna, A., Wojtyniak, B. (2012). Podsumowanie – rozpoznań, bariery i rekomendacje. W: J. Moskalewicz. A. Kiejna. B. Wojtyniak (red.). *Kondycja psychiczna mieszkańców Polski. Raport z badań „Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska”* (s. 267–277). Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie.
- Pajestka, G. (2012). Orientacja społeczna a płeć. Czy rywalizacja to tylko „męska rzecz”? *Psychologia Społeczna*, 7, 64–70.
- Pilch, T. (2006). Rywalizacja. W: T. Pilch (red.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Tom 5 (s. 567–575). Warszawa: Żak.
- Rand, A. (2000). *Cnota egoizmu*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Rodziewicz, J. (2015). *Rywalizacja we współczesnym świecie w opiniach maturzystów* (Praca magisterska napisana pod kierunkiem dra hab. Jarosława Bąbki). Zielona Góra.

- Skarżyńska, K. (2020). *My. Portret psychologiczny Polaków z polityką w tle*. Warszawa: Scholar.
- Sobol, E. (1997). *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Suchodolska, J. (2016). Młodzież i młodzi dorośli wobec kryzysu indywidualnego – potrzeba wsparcia społecznego w rozwoju psychicznej niezależności (i dojrzałej tożsamości). *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 2, 231–247.
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia*. Warszawa: PWN.
- Świda-Ziemba, H. (2000). *Obraz świata i bycia w świecie: z badań młodzieży licealnej*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych.
- Tyszka, T. (1998). Jasne strony rywalizacji. *Przegląd Psychologiczny*, 3(4), 201–212.
- Urban, M. (2008). *Indywidualizm i kolektywizm w świadomości młodzieży. Studium psychologiczno-polityczne*. Warszawa: Elipsa.
- Wojciszke, B. (2012). Psychologiczne różnice płci. *Wszechświat*, 1–3, 13–18.
- Wójcik, P. (2018). Wyścig szczurów odchodzi do lamusa. *Przewodnik Katolicki*, 39, Pobrane 26, Maja, 2020 z: <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2018/Przewodnik-Katolicki-39-2018>

YOUNG PEOPLE VERSUS COMPETITION IN THE CONTEMPORARY WORLD

Introduction: The author defines here the concept of competition and presents the mechanism of how competition permeates through schools which act as a habitat for the functioning of young people. Reference is made to the ecological concept of human development by Urie Bronfenbrenner, assumptions of neoliberalism, as well as to over modernity as a stage in development of a society. The author analysed the differences between women and men in terms of evolution and social and cultural attitudes. **Research Aim:** The purpose of the present paper is to present opinions of young people, the representatives of the Z generation, on competition in the modern world as well as to state whether there are differences between attitudes shown by women and men. **Method:** The author obtained the research results by means of a diagnostic survey carried out among young people attending a secondary technical school in a medium sized town. In order to calculate the relation between the variables the χ^2 test was used and the statistical programme SPSS – PS Imago version 5.0 was applied. **Results:** The research shows that young people experience competition and its negative effects. Competition among those surveyed plays mainly a role of a tool for influencing the group. Young people accept competition which acts as a source of satisfaction and motivation for action, yet they do not exclude the need for cooperation. The differences between the opinions shared by men and women on competition were found to be statistically significant. Men were more competition oriented than women. Men, in a situation of defeat, more often declared the feeling of anger and humiliation, whereas women felt rather underestimated. Women more often than men,

focused on such effects that competition had on psychosocial functioning such as panic, stress, disturbances of thinking and the perception of one's own situation.

Conclusions: When stepping towards young people experience competition, function by following the rules of competition and accept it, though they do not skip cooperation. Young people experience negative effects that rivalry has on their mental and physical condition. The survey shows that women were worse in finding themselves in situations involving competition. This means that it is necessary to supplement prevention programmes with issues related to competition, the ambivalence of masculinity and femininity patterns and to improve students' emotional resistance.

Keywords: competition, negative effects of competition, positive effects of competition, young people